

KOOLALAPLASTE JUTUSTAVA FOLKLOORI UURIMINE JA PUBLITSEERIMINE

Jelena Sergejeva. Venemaa, Sankt-Peterburg

Muistsete laplaste maailmapildi omapära kajastub algupärasel ehedas suurt tunnetuslikku ja teaduslikku huvi pakkavas rahvaluules. Arvukad pärimused võõramaistest vallutajatest *tšud'* kõnelevad laplaste ja nende naabruses asuvate hõimude ajaloost. Lapi folkloori puudutavas teaduslikus kirjanduses on ajaloolisi muistendeid tšuididest käsitletud enamjaolt kui muinasjutte, ehkki traditsioonilist muinasjutupärasel väljamõeldist nendes juttudes ei leidu. Uurijad on lähtunud sellest, et lapi keeles märgib kõiki suulise loomingu proosateid üksainsain termin *maines, maines* - muinasjutt (verbist *mainse, moainse* - jutustama, juttu esitama, pajatama). Ometi jutustavad need mingitest tõelistest sündmustest ja juhtumustest. Et kuulaja esitatava tõepäras ei kahtleks, puistavad jutustajad oma jutu üle detailidega, nimetavad konkreetseid paiku ja nimesid ning lisavad omapoolse kinnituse kuulu tõlevastavusest või etümoloogilist laadi kommentaare maastikuobjektide nimede päritolust.

Ajaloofaktid kinnitavad laplaste sajandeid kestnud sõjajalal olekut rootslaste, norralaste, taanlaste, soomlaste, karjalaste ja teistega. Mälestus sellest püsib laplaste folklooris tänapäevani. Kõik see lubab taolist folkloori tinglikult pidada muistendite hulka kuuluvaks.

Käesoleva artikli põhiteema on muinasjutud ning nende senine uurimine. Seoses sellega osutub vajalikuks anda lapi muinasjuttude temaatika lühike ise-loomustus.

Arvukate mütoloogiliste elementide, n totemistliku maailmapildi olemasolu, teatav lapi muinasjutule žanriomane "lõpetamatus", ettekujutus imelistest muundumistest kui reaalsusest - kõik see annab põhjust lapi muinasjutte pidada väga arhailiseks meie aegadesse kandunud pärimuseks. Siia kuuluvad mütoloogilise värvinguga muinasjutud, milles tegelasteks päike ja tema lapsed, Nainas (virmalised), Mändaš (legendaarne põderinimene), Taalla (antropomorfiseeritud karu, kel on imepärase jõud ja kes röövib lapsi ning naisi), kurjad võlurid, Aadz (ämbliknaine), Võgahk (maa-aluse elu ja peidetud varanduste valitseja), tšahklid (kääbused, kes elavad maa all) jne.

Lapi loomajutud kuuluvad enamjaolt nende rahvusvaheliste muinasjuttu-süžeede hulka, milles peategelaseks on kaval rebane (*rimn' kalles'* - rebasevanamees). Valge mere Teri kalda vene muinasjuttude kogumiku eessõnas märgib D. Balašov mõningate lapi süžeede ülevõtmist vene folkloori: "Venelased on saamidelt saanud põhiliselt loomamuinasjutte, kuna varases arengustadiumis rahvaste muinasjutu repertuaaris domineerivad loomajutud. Saamid võt-

sid venelastelt üle ime- ja novellilaadseid muinasjutte, mis kajastavad saami-dele võõraid keskaja sotsiaalseid suhteid.”¹

Olustikulised muinasjutud on lapi folklooris suhteliselt hilise tekkega ega paista silma erilise mitmekesisusega. Neis jutustatakse rumalatest jahimeestest, petistest, ahnetest kirikumeestest, mitmesugustest perekonnakonfliktidest jms.

Sajandeid püsinud kontaktid soomlaste, norralaste, venelaste, karjalaste, komide, neenetsite ja teiste rahvastega on avaldanud oma mõju, ent täiesti ehedate lapi süžeede ning tegelaskujude seast on laene siiski võimalik ära tun-da.

Esimesed teated laplastest pärinevad norra meresõitjalt Oterilt, kes viibis Koola poolsaarel IX sajandil. Hiljem, XII sajandil kirjeldas Koola tundra elanike Saxo Grammaticus, kes esimesena andis sellele piirkonnale nimetuse - Lappia.

1674. aastal nägi ilmavalgust Joann Schefferuse teos “Laponia ehk uus ja kõige tõetruum kirjeldus laplaste maast ja lapi rahvast endast, milles leidub palju mitte kellelegi teada olevat tema päritolust, ebausust, taigadest, eluviisist, tavadest.”² See raamat on esimene põhjalik teos Euroopa Põhjala lapi asuala ajaloost, geograafiast ja etnograafiast.

Kõik uurimused kuni XIX sajandini olid kirjeldavat laadi, folkloorimaterjalile erilist tähelepanu ei pööratud. Folklooritekste hakati kirja panema alles XIX sajandi teisel poolel.

Venemaal püüti lapi folkloori näiteid üles kirjutada vene keeles. Etnograaf V. Nemirovitš-Dantšenko pühendas laplaste kultuuri tundmaõppimisele mitmeid aastaid. Rännakul Koola poolsaarele pani ta kirja kümme-kond teksti, enamik neist on ühise temaatikaga - ajaloolised muistendid võitlusest tšuudidega, muistend põder Mändašist.³ Nemirovitš-Dantšenko kogutud teated laplaste eluolust ja kommetest sisaldavad selle rahva kultuuri ja etnograafia uurijale olulisi fakte. Sealhulgas on jutustus lapi küttide toimingutest tapetud karu juures: kütid ülistavad “langenud vaenlase suurt mehisust ja suuremeelsust. Kõned lõpetatakse küti veel imepärasema mehisuse esiletoomisega, kuna ta ei peljanud võitluse astuda ning suutis võita Lapimaa metsade kõrge valitseja.”⁴ Sellest teatest võib järeldada, et muistsed laplased austasid karu kui tootemlooma ning mõistetavaks saab folkloorse olendi Taalla tähendus.

XIX sajandi 80. aastate ja XX sajandi alguse vahemail külastasid Koola poolsaart mitmed õpetlased. Ülevaateid lapi folkloori ja etnograafia alase uuri-mistöö tulemustest avaldati “Vene Geograafia Seltsi Teadetes” ja teistes aja-kirjades.⁵ Peaasjalikult lähtuti siiski venekeelsest materjalist, lapi muinasjutud trükiti venekeelsetena. Ühed teadusemehed eitasid laplaste oma folklooriteoste võimalikkust, pidades kõike laenatuks vene või soome folkloorist, teised seevastu tunnustasid lapi rahvaloomingu originaalsust.

Nimetamisväärseks tuleb pidada Petšenga kirikuõpetaja Konstantin Štše-

koldini tööd, kes oli üks esimesi lapi muinasjuttude kogujaid. Tegeledes risti-usu kuulutamisega Koola lastele, andis ta välja religioosse sisuga kirjandust lapi keeles. Tema kogumikus “Lapi muinasjutud, üles kirjutatud Pazretski kirikukülas Norra piiril” leidub 12 muinasjuttu.⁶ Koostaja on püüdnud folklooriteksti edasi anda võimalikult originaalilähedaselt. Selleks on fraaside järel toodud lapikeelne vaste. Štšekoldini sulest on pärit ka käsikirjalised märkmed kombestiku alalt, sealhulgas lapi pulmadest.

Peaaegu kõiki laste eluvaldkondi valgustab etnograaf N. Haruzini töö “Vene laplased”.⁷ Isiklikult kogutud andmete kõrval on toodud rikkalikult andmestikku välisautorite töödest. Eraldi osadena on esitatud ajalugu, olustik, muistne usund (põhiliselt skandinaavia laste kohta) jne. Alajaotuses “Laplaste rahvaloomingust” peab autor kogu folkloori eepikaks: loomajutud, mütooloogiline, ajalooline, didaktiline ja kaasaja eepika, paigutades viimatinimetatud jaotusesse mälestusjutud (*bõvalštšina*) ja laulud. Oma klassifikatsiooni kinnituseks esitab ta näiteid lapi muinasjuttudest. Sageli on need lakoonilised, mõjuvad ümberjutustusena, osa neist on laenulised, lapi traditsioonis võõrad. Haruzini klassifikatsioonis on lähtunud süžeelisusest, ent õigustada ei saa mälestusjuttude paigutamist ühte jaotusesse lauludega ega nende nimetamist kaasaegseteks. Sellest hoolimata on tegemist suure panusega lapi kultuuri uurimisse ja selle spetsiifiliste joonte väljaselgitamisse, sest üldistus on tehtud tõepäraste etnograafiliste ja statistiliste andmete põhjal.

Käesoleva sajandi 20.-30. aastail korraldati erinevate riiklike komiteede ja komisjonide kaasabil ekspeditsioone etnograafiliste ja folklooriandmete kogumiseks. Üks esimesi sellekohaseid ettevõtmisi oli 1927. aastal Vene Geograafia Seltsi organiseeritud ekspeditsioon. Sellest ja teistest ekspeditsioonidest (sealhulgas NSVL Kirjanike Liidu folkloorisektsiooni lähetusega) võttis osa etnograaf V. Tšarnolusski (1894-1969).⁸ Õpetlane kogus laste folkloori ja mütoologia kohta materjali mitmel aastal. Uurija võimalusi avardas keeleoskus. Ta kogus arvukalt muistendeid, müüte, muinasjutte, mälestusjutte jms. Üleskirjutused on nii vene kui lapi keeles. Ent kogumiku “Saami muinasjutud”⁹ ettevalmistamisel töötles ta tekste, soovides neid niimoodi Euroopa lugejale mõistetavamaks teha. Ta püüdis esitada muinasjutud tsükliks, läbivate tegelaskujudega, erinevaid variante ühte viies, ühtesid teistega täiendades ja neile mütooloogilist ainet liites. See kahandab nende tekstide teaduslikku väärtust. Mändaši müüdi fragmentide kohta on autor öelnud, et tekst on autentne. Kogumiku väärtuseks on ka informatsioon jutustajatest koos aja, üleskirjutamise koha ja mõningate biograafiliste andmetega, samuti täpsustus, kas tekst pandi jutustajalt kirja lapi või vene keeles. Muinasjututekstides on autor säilitanud keeles kasutusel olevaid asjade, rõivastuse, maakohtade jms. nimetusi. “Kohalike sõnade ja väljendite sõnastikus” annab koostaja muuhulgas lühikese

lapi muinasjuttudes mainitud jumalate tutvustuse. Mainida tuleb ka Tšarnolusski üldistavat tööd "Lendava kivi mail".¹⁰ Siin on jutustusse sisse põimitud lapi pärimuste ja müütide tekste (maailma loomine metsparadiisist, Mändas jt).

Aastatel 1920-1940 tegeles lapi folkloori kogumise ning korraldamisega Murmanskis koduloomuuseum. Muuseumitöötajate, kodu-uurijate V. Alõmovi, J. Košmilovi jt. sellekohasest tegevusest annavad tunnistust nendel aastatel eri publikatsioonides ilmunud rahvaluuletekstid¹¹ ning etnograafia ja folkloori kirjapanekud muuseumi arhiivis.

1949. aastal A. Popovi juhtimisel toimunud ekspeditsioon lapi muinasjuttude kogumiseks lisas palju uusi süžeesid ning samuti juba kogutud süžeede teisendeid. Kodu-uurimuslikud ja ekspeditsioonil kogutud materjalid üldistas A. Jermolov. Selle töö tulemusena ilmus esimene kogumik "Saami muinasjutud",¹² mis sisaldas ajaloolisi muistendeid ja muinasjutte, samuti mõned sürjakomi muinasjutud, sest sürjakomid on aastasadu olnud laplaste naabrid. Jermolovi publikatsioonis puuduvad andmed jutustajate, aja või üleskirjutajate kohta täiesti, seetõttu seda teaduslikuks publikatsiooniks pidada ei saa.

Edaspidises lapi keele ja folkloori uurimises osalesid NSVL TA Karjala filiaali Keele, Kirjanduse ja Ajaloo Instituudi töötajad. G. Kerti juhatusel toimusid lingvistilised ekspeditsioonid, kus pandi kirja ka lapikeelset folkloori. 1961. aastal ilmus G. Kerti koostatud kogumik "Saami keelenäiteid."¹³ Saatesõnas kirjutab ta: "Selle kogumiku esmaseks eesmärgiks oli lapi keelenäidete fikseerimine. See on mõeldud ennekõike filoloogile-lingvistile lapi keele grammatilise ehituse ja murrete foneetika tundmaõppimiseks. Teiseks võiksid muinasjutud ning muistendid huvi pakkuda ajaloolasele ning etnograafile."¹⁴ Need lingvistilise materjalina pakutud tekstid on paigutatud mitte žanrikuuluvuse järgi, vaid murdeala järgi. Iga teksti juures on andmed informandi kohta, tekstid on transkriptsioonis ning reaaluse tõlkega vene keelde.

Mitmeid aastaid tegeles Koola laplaste keele, rahvaluule ja ajaloo küsimustega soome-ugri filoloog V. Sienkiewicz-Gudkova. Tema tähelepanu oli suunatud lapi murrete lingvistilistele erinevustele, Koola poolsaare toponüümikale ja lapi joigudele,¹⁵ muinasjuttudele ning muistenditele.¹⁶ Tema 1955. aastal Jokanga külas kogutud muinasjututekstid on ilmunud G. Kerti eespool mainitud kogumikus. Kogutud materjali analüüs ilmus artiklis Jokanga laplaste muinasjuttudest.¹⁷ Autor iseloomustab nende juttude sisu ja olulisemaid tegelesi kõrvutavalt soome, karjala, komi, mordva, neenetsite jt rahvaste materjaliga, püüdes selgitada nende seoseid ja vastastikuseid mõjustusi. Tekste pole žanriliselt liigitatud. Tuleb ette muinasjutu ühteviimist ajaloo pärimusega, muuhulgas vaieldavusi, nagu Stallo ja Taalla kuju samastamine nimede kõlalise sarnasuse ning mõnede funktsiooniliste ühisjoonte alusel.

V. Sienkiewicz-Gudkova on lapi folklooriga tegelenud ka edaspidi. Artiklis

“Saami eepose transformatsioonist”¹⁸ jälgib ta lapi eepilise jutuainese kujunemist aegade vältel muinasjutuks. Vaatluse all on nii Koola poolsaarelt kogutud kui ka Soome ning Norra laplaste kohta ilmunud välismaiste publikatsioonide materjal. Autori arvates on tänapäevaks lapi eepose kunstiline struktuur transformeerunud; see toimus üleminekul selle laululiselt esituselt proosavormilisele: “Saami eepos on meieni kandunud peamiselt proosana. Kuid on põhjust oletada, et kaugemas minevikus oli sellel meetrum ning see kujutas endast temaatiliselt lähedaste laulude tsükli.”¹⁹ Teine Sienkiewicz-Gudkova uurimisvaldkond on vene folkloori mõjustused lapi muinasjuttudes. Selleteemalises artiklis²⁰ kinnitab autor, et peaaegu kõik lapi rahvaluule žanrid on ilmsete vene folkloori sugemetega. Ta märgib terviksüžee ja selle elementide laene, nimede ja negatiivsete tegelaste ülevõtmist, vene leksika olemasolu lapi muinasjutus. Oma uurimistöö põhjal kinnitab ta, et lapi muinasjuttude poeetika on sealjuures jäänud mõjustusteta, kuna “saami muinasjutule on omane võrdluste ja epiteetide vähesus ning esteetiline dominant on verb kui kõige väljenduslikum ja kujundlikum osis.”²¹

Koola laplaste folkloori kogumises ning uurimises on osalenud ka eesti teadlased. K. Kont juhendas 1960. aastal ekspeditsiooni Jokanga laplaste juurde. Tallinnas Eesti Keele Instituudis säilitatavad laulude, muinasjuttude, pärimuste jms lindistused on hindamatu materjal jokanga dialekti ja lapi folkloori uurimisel. Seda ennekõike seepärast, et need enam kui kolmekümne aasta tagused lindistused sisaldavad lapi leksika vanu elemente. Seal leidub seniteadmata muinasjutusüžeesid ja -motive. Põhiosa lindistustest on tehtud üheltainsalt jutuvestjalt, Lumbovka (hiljem Jokanga) küla elanikult J. Gorbunsovalt. Nendel muinasjuttudel on omapärane poeetika, mis väärrib eraldi uurimist.

Peale juba mainitud kogumike on ilmunud veel G. Kerti toimetusel “Saami muinasjutud” vene keeles, koostajaks E. Patsia.²² Siin on lapi jutustava folkloori kõik liigid esindatud ning õigustatud olnuks raamat pealkirjaga “Saami rahvaproosa”. Koostaja on märkinud, et “muinasjuttude klassifikatsioon on käesolevas raamatus küllaltki tinglik.” Näiteks on imemuinasjuttude juurde kuuluvaks peetud muistendeid seididest - pühadest kividest, mis on seotud esivanemate kultuse ja “looduse valitsejate” paganliku kummardamisega. Samasse rühma on arvatud veel mälestusjutud jms. Sellest hoolimata annab teos ettekujutuse lapi folklooris esinevatest jututüüpidest; mõned süžeed on esindatud mitme variandiga erinevatelt jutustajatelt ning see võimaldab jälgida muinasjutusüžee olustikulist tausta, tema arengut ning transformeerumist.

Koola laplaste keele ja folkloori vastu on juba ammustest aegadest huvi tundnud välismaa lingvistid, folkloristid, reisimehed. Ülevaates publikatsioonidest ei tohiks puududa spetsialistid-filoloogid, tänu kellele on olemas peaaegu dokumentaalse täpsusega fikseeritud lapi folklooriteksid.

D. E. D. Europaeus (1820-1884) oli rahvalaulude koguja, keeleuurija, arheoloog, laialdaste huvidega inimene. Koos E. Lönnrotiga võttis ta 1845. aastal ette teekonna Vene Karjalasse, et koguda materjali soome sõnaraamatu jaoks. Lisaks põhiülesandele tegeles ta veel runolaulude, muinasjuttude, muistendite ja rahvaviiside kirjapanekuga. Aastatel 1856-1857 siirdus Europeus Lapimaale, kus tal õnnestus üles kirjutada koolalapi muinasjutte. 1931. aastal andis kogumiku kolta- ja koolalapi muinasjuttudest välja Toivo Itkonen,²³ selles leiduvad ka Europaeuse 1856. aastal kogutud materjalid Soome-Ugri Seltsi arhiivist: 21 muinasjuttu Jokanga dialektis, üles kirjutatud Kuzomeni ja Jokanga külas ning mõned Kildini dialektis (Lovozero) muinasjutud, mis on paigutatud Kildini laplaste muinasjuttude juurde. Tekstid on transkriptsioonis, koos tõlkega soome keelde.

Olulise panuse lapi, eriti norralapi keele ja rahvaloomingu uurimisel on andnud John Andreas Friis (1821-1896). Norra, Soome ja Vene Lapimaal ning Põhja-Karjalas töötades uuris ta lapi keele dialekte, erilist tähelepanu pöörates Põhja-Norra dialektile. Tuntud on tema laiahaardelised keeleteaduslikud,²⁴ rahvakombestikku ja eluolu käsitlevad tööd.²⁵ Lapi rahvaloomingule pühendas ta eraldi publikatsiooni,²⁶ millesse paigutas Lapimaa eri osades, sealhulgas Koola laplastelt tehtud kirjapanekud. Mis puutub muinasjuttudesse, siis osa korjandust trükiti soomekeelses tõlkes.²⁷ Selles väljaandes andmeid esitajate kohta pole, mistahes täpsemaid täiendusi oleks võimalik leida korjanduse täielikust väljaandest.

Soome-ugri keelte ja folkloori uurija professor Arvid Genetz (1848-1915) andis oma 1876. aastal koolalaplaste juurde toimunud sõidu tulemusena välja lapi keele murrete käsitluse.²⁸ Siin leidub nelja murdeala: Jokanga, Kildini, Notozero ja Babinski materjal koos kohtade loendiga, kus nimetatud murret kõneldakse. Erilist huvi pakuvad 13 muinasjuttu murdenäidetena igast dialektist. Need kirjapanekud on tehtud XIX sajandi 70. aastatel ning see asjaolu väärtustab neid eriti, sest neis on fikseeritud tol ajal veel käibel olevaid arhailisi sõnu ja väljendeid. Muinasjutud ja muistendid on ehtsad, kuid ilmselt mõnede kärbetega. Peale nende leidub kogumikus Genetzilt Matteuse Evangeeliumi tõlge lapi keelde, mis täielikumal kujul oli trükitud Briti Piibliseltsi väljaandena juba 1878. aastal.

J. Qvigstad on õpetlane, kes tegeles norra ja lapi keele ja folkloori, etümoologia, lapi päritoluga toponüümika²⁹ ja laplaste ajaloo uurimisega. Temalt pärineb rikkalik korjandus lapi folkloori, mille ta publitseeris neljaköitelisena seerias "Institutet for Sammenlignende Kulturforskning" aastatel 1927-1929. Selles leidub ka osa professor Friisi kirjapanekuid tema publikatsioonidest,³⁰ samuti kogumikust "Lappiske Eventyr og Folkesagn", mis valmis Qvigstadi ja G. Sandbergi ühistööna. Iga köide sisaldab eri paikkonna folkloori; esimene on

“Varanger”,³¹ teine “Tromsø”, kolmas “Lyngen”, neljas - mitmed Norra piirkonnad. Köidete eessõnas on andmed jutustajate kohta. Selleks, et hõlbustada muinasjuttude leidmist nii mahukast väljaandest, publitseerib Qvigstad FFC-seerias tüübikataloogi Aarne süsteemis.³² Kataloog vahendab lapi muinasjuttude levikupildi Lapimaa eri osades, sealhulgas Venemaal, koos viidetega trükiallikatele. Sellisena annab norralapi folkloori väljaanne koolalaplaste folkloori uurimisele väärtuslikke lisaandmeid vastastikuste seoste ja ühiste süžeede selgitamiseks. See publikatsioon võimaldab saada täpsemat ettekujutust ka Lapimaa eri osade muinasjututegelastest. Hinnatavad on samuti Qvigstadi teaduslikud tööd lapi mütoloogiast³³ ja keelest.³⁴

Suure panuse laplaste kultuuri ja rahvatraditsiooni uurimisse andis tuntud soome teadlane Toivo Ikonen Soome laplaste materiaalse ja vaimse kultuuri jälgimisel.³⁵ Sellele on pühendatud ka tema kaheköiteline monograafia “Suomen lappalaiset”,³⁶ mis sisaldab rikkalikku materjali ajaloo, ühiskonnakorra, rahvarõivaste, kombestiku, rahvaloomingu jne kohta. Alajaotuses “Kansantieto” tutvustab uurija enamlevinud muinasjututüüpe ja muistendeid, piirdumata ainuüksi Soome Lapimaa tekstidega.

Venemaa-poolsete laplastega tutvus T. Ikonen esmakordselt 1913. aastal. Tema kogutud folkloorimaterjal on avaldatud raamatus “Kolta- ja koolalaplaste muinasjutud”³⁷ koos Europaeuse muinasjuttudega. Kirjapanekud on pärit Notozero ja Koola mailt (1913), Suoniküläst (1913 ja 1926), Patsjoelt (1927 ja 1929). Peale muinasjuttude ja muistendite on esitatud laule, vanasõnu, kõnekäände, mängukirjeldusi jne. Tekstid on transkriptsioonis, paralleeltõlkega vene keelde.

Kildini ja jokanga laplaste muinasjutte on trükitud ka Göttingenis Teaduste Akadeemia väljaannetes, nagu kogumikus “Koolalaplaste rahvaluule” (välja andnud L. Szabo).³⁸ Tekstid on kirja pandud Leningradis (viimane muinasjututekst Petroskois), informantideks olid väga hea lapi keele oskusega üliõpilased Leningradi Pedagoogilisest Instituudist. Koostaja hinnangul sisaldab see materjal rikkalikku etnograafia-alast teavet, mis pakub huvi mitte ainult folkloristile. Tekstid on Kildini (Voronje, Teriberka, Lovozero küla) ja Jokanga dialektis (Tšalme-Varre ja Jokanga küla). Teemavalik on kirev: jutustused elu-olust, tähtpäevadest, tavadest; pärimused tšuididest, muinasjutud, nagu näiteks “Naine karunahas”, “Inimene koera ninaga”, jutud Aadzist, Taallast jt. Tekstid on publitseeritud transkribeeritult, tõlkega saksa keelde, grammatiline analüüs ja andmed informantide kohta on paigutatud murderühmade ette.

Täielikuma ülevaate saamiseks lapi folklooripublikatsioonidest tuleb nimetada veel mõningaid trükiseid, mis otseselt Vene Lapimaaga seoses pole. Hoolimata Vene ja Norra laplaste keele-erisustest esindavad need rahvastikurühmad ühte kultuuri. Seepärast ei saa kõnet olla Koola poolsaarel elavate laplaste

folkloorist eraldi, arvesse võtmata Norra, Rootsi ja Soome laplaste folkloori. Ses osas väärivad märkimist Inari (Soome) laplastelt tehtud kirjapanekud, mida on kahel korral avaldanud "Soome-Ugri Seltsi Toimetistes" T. Itkonen ja A. Koskimies.³⁹ Inari laplaste keel kuulub koos koolalaplaste dialektidega lapi keele idapoolsete murrete hulka.

Mööda minna ei saa ka kuueosalisest lapi rahvapoeesia kogust, mille avaldas Eliel Lagercrantz.⁴⁰ Tekstid on kogutud aastatel 1921-1941 Norra Lapimaal. Materjal on paigutatud murrete kaupa ning koosneb proosateoste ning laulude kirjapanekutest (koos nootidega). Proosatekstid on koguja jaotanud järgmiselt: maagilis-mütoloogilised; praktitsistlikud; demonoloogilised, demonlikud; eepilised; lüürilised; isikujutud. Viimases köites leiduvad motiivide ja variantide register, lapi folkloori uskumusolendite loend, stilistika ja jutustamisega seotud indeks.

Lapi folkloori tervikuna aitab mõista E. Lagercrantzi teostatud arengupsühholoogiline analüüs lapi folkloori kohta.⁴¹

Viimasel ajal ilmunud publikatsioonidest nimetatagu kildini laplaste tekstikogumikku Juhani Lehtirannalt.⁴² Eessõnas märgib koostaja, et tekstide kogujaks on soome teadlane Erkki Itkonen (keeleuurija, Helsingi Ülikooli soome-ugri keelte kateedri professor, uurinud peamiselt soome-ugri keelte täishäälikute süsteemi).⁴³ Üles kirjutatud on need tekstid Teise maailmasõja aegu ühelt lapi rahvusest vangilt Maksim Antonovilt, kes oli pärit Songui külast mõnikümmend kilomeetrit Murmanski linnast lõunas. Kirjapanekud on ajavahemikust 29.I-13.III 1943. aastal, kokku 217 lk, siia kuuluvad muinasjutud, joiud, käänamis- ja pööramisreeglid. Tekstid on esitatud transkriptsioonis paralleeltõlkega saksa keelde, jaotus on järgmine: loomamuinasjutud; seiklusjutud; naljajutud; joiud.

Selle kogumiku lähemaks iseloomustamiseks tuleb märkida, et muinasjuttudest on esindatud enamlevinud süžeed (*rimn' mainas* - rebasejutud, *azze mainas* - muinasjutt Aadzist jt), samuti mõned vene muinasjuttude tõlkeümberjutustused lapi keelde (näiteks Ilja Murometsist, Ivan-tsaaripojast).

Siintoodud ülevaade lapi muinasjuttude väljaannetest ning uurimustest nende kohta pole täielik, ent annab ettekujutuse kõige põhjalikumatest ning tähtsamatest teaduslikest publikatsioonidest selles valdkonnas.

Tõlkis Mall Hiimäe

Kirjandus

1. Balašov, D. Skazki Terskogo berega Belogo morja. Leningrad, 1970, 450 s.
2. Schefferus, J. Lappland. In: Manker, E. et al (ed). Acta Lapponica. 8. Stockholm, 1956.

3. Nemirovitš-Dantšenko, V. Strana holoda: Skazki i pesni loparei. S-Peterburg, 1877, s 195-213.
4. Nemirovitš-Dantšenko, V. Laplandija i laplandtsõ: Strana i putevõje vstretši. S-Peterburg, 1877, 228 s.
5. Briskin, N. Loparskie skazki. Izvestija Arhangel'skogo obštšestva izutšeniija Russkogo Severa. 1917, nr 5, s 213-223; Wiese, W. Loparskaja muzõka. In: Izvestija Arhangel'skogo obštšestva izutšeniija Russkogo Severa. 1911, nr 6, s 481-486; Wiese, W. Loparskije seidõ. In: Izvestija Arhangel'skogo obštšestva izutšeniija Russkogo Severa. 1912, nr 9-10, s 395-401; 453-459; Wiese, W. Narodnoi epos russkih loparei. In: Izvestija Arhangel'skogo obštšestva izutšeniija Russkogo Severa. 1917, nr 1-2; Nemirovitš-Dantšenko, V. O narodnoi poezii loparei. In: Izvestija imperatorskogo RGO. XI, võp I. S-Peterburg, 1875, 13 s; Ostrovski, D. Lopari i ih predanija. In: Izvestija imperatorskogo RGO. XXV, võp 4. S-Peterburg, 1889, s 316-332; Jaštšenko, A. Neskolko slov o russkoi Laplandii. In: Etnografitšeskoje obozrenije. Moskva, 1892, nr 1, s 10-37.
6. Štšekoldin, K. Loparskije skazki, zapisannõje v Pazretskom pogoste, pograničnom s Norvegiei. In: Živaja starina. 1890.
7. Haruzin, N. Russkije lopari: Otšerki prošlogo i sovremennogo bõta. In: Izvestija imperatorskogo obštšestva ljubitelei jestestvoznaniija, antropologii i etnografii. 66. Trudõ etnografitšeskogo otdela. X. Moskva, 1890.
8. Tšarnolusski, V. Legenda ob olene-tšeloveke. Moskva, 1965, 140 s.
9. Tšarnolusski, V. Saamskije skazki. Moskva, 1962, 310 s.
10. Tšarnolusski, V. V kraju letutšego kamnja: Zapiski etnografa. Moskva, 1972.
11. Alõmov, V. Živaja loparskaja drevnost. In: Karelo-Murmanskii kraj. 1921, nr 8-9; Komaretskaja, O. Iz loparskogo eposa. In: Dokladõ i soobštšeniija Murmanskogo obštšestva kraevedeniija. 1927, nr 1.
12. Jermolov, A. Saamskije skazki. Murmansk, 1959, s 136.
13. Kert, G. Obraztsõ saamskoi retši: Materialõ po jazõku i folkloru saamov Kolskogo poluostrova (kildinskii i jokangskii dialektõ). Moskva-Leningrad, 1961.
14. Op cit.
15. Sienkiewicz-Gudkova, V. Poetitšeskaja struktura saamskoi liritšeskoj pesnioiki. In: Problemõ izutšeniija finno-ugorskogo folklor. Saransk, 1972; Sienkiewicz-Gudkova, V. Elementõ improvizatsii i traditsionnosti na rannei stadii razvitija folklor. In: Russkii folklor. 1958, nr 5, s 127-145.
16. Sienkiewicz-Gudkova, V. Ustinja Pavlovna Tarunova lapi muinasjutte. In: Ema-keele Selti Aastaraamat 4. Tallinn, 1960.
17. Sienkiewicz-Gudkova, V. Skazki jokangskih saamov kak istoritšeskii istotšnik. In: Utšjonõje zapiski Karelskogo pedagogitšeskogo instituta. 3, võp I. Petrozavodsk, 1956, s 103-116; Sienkiewicz-Gudkova V. Nekotorõje muzõkalnõje osobennosti saamskih i hantõiskih pesen o zverjah i ptitsah. In: Muzõkalnõi folklor finno-ugorskih narodov i ih etnomuzõkalnõje svjazi s drugimi narodami. Red I. Rütel. Tallinn, 1976.
18. Sienkiewicz-Gudkova, V. K voprosu o transformatsii saamskogo eposa. In: Spetsifika folklornoh žanrov. V. Moskva, 1973. s 246-256.
19. Op cit.

20. Sienkiewicz-Gudkova, V. Elementõ vlijanija russkogo folklorä na saamskuju skazku. In: Folkloristika Rossiiskoi Federatsii. Leningrad, 1975, s 168-175.
21. Sienkiewicz-Gudkova, V. Poetika saamskoi skazki. In: Prozaitsjeskije žanrõ folklorä narodov SSSR. Minsk, 1974, s 177-179.
22. Patsia, E. Saamskije skazki. G. Kert (red). Murmansk, 1980, 320 s.
23. Itkonen, T. Koltan- ja kuolanlappalaisia satuja. In: SUST 60. Helsinki, 1931.
24. Friis, J. A. Lappisk Grammatik. 1856.
25. Friis, J. A. En Sommer i Finmarken, Russisk Lapland og Nordkarelen. 1871; Friis, J. A. Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn. 1856.
26. Friis, J. A. Lappiske Sprogprøver. Christiania, 1856.
27. Friis, J. A. Lappalaisia satuja kokoelmasta: Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn. Hämeenlinna, 1910, 112 s.
28. Genetz, A. Kuolan lapin murteiden sanakirja ynnä kieleennäytteitä. Helsingfors, 1891.
29. Qvigstad, J. Lappische Sprachproben. 1888.
30. Friis, J. A. En Sommer i Finmarken, Russisk Lapland og Nordkarelen. 1871; Friis, J. A. Lappisk Mythologi, Eventyr og Folkesagn. 1856.
31. Qvigstad, J. Lappiske eventyr og sagn. 1-4. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning. B V 3, 550 s; V 10, 736 s; V 13, 511 s; V 15, 564 s. Oslo, 1927-1929.
32. Qvigstad, J. Lappische Märchen- und Sagenvarianten. FFC 60. Helsinki, 1925.
33. Qvigstad, J. Kildeskriber til den lappiske mythologi. Trondhjem, 1903.
34. Qvigstad, J. Lappische Sprachproben. 1888.
35. Itkonen, T. Heidnische Religion und späterer Aberglaube bei den finnischen Lappen. 1946; Itkonen, T. Suomensukuiset kansat. 1921.
36. Itkonen, T. Suomen lappalaiset vuoteen 1945. I-II. Porvoo, Helsinki, 1948.
37. Itkonen T. Koltan- ja kuolanlappalaisia satuja. In: SUST 60. Helsinki, 1931.
38. Szabo, L. Kolalappische Volksdichtung: Texte aus den Dialekten in Kildin und Ter. In: Abhandlungen der Academie der Wissenschaften in Göttingen, Philologisch-Historische Klasse, Dritte Folge. 68. Göttingen, 1967.
39. Koskimies, A.V., Itkonen, T. Inarinlappalaista kansantietoutta. SUST 40. Helsinki, 1918, 290 s; Koskimies, A.V., Itkonen, T. Inarinlappalaista kansantietoutta. SUST 167. Helsinki, 1978.
40. Lagercrantz, E. Entwicklungspsychologische Analyse lappischer Folklore. FFC 138. Helsinki, 1950, 152 s; Lagercrantz, E. Lappische Volksdichtung 1. West- und Südlappische Texte. SUST 112. Helsinki, 1957, 216 s; Lagercrantz, E. Lappische Volksdichtung 2. Lyngenlappische und Westfjordlappische Texte. SUST 115. Helsinki, 1958, 244 s; Lagercrantz, E. Lappische Volksdichtung 3. Seelappische Texte des Varangergebietes. SUST 117. Helsinki, 1959, 256 s; Lagercrantz, E. Lappische Volksdichtung 4. Seelappische gesangsmotive des Varangergebiets mit Noten. SUST 120. Helsinki, 1960, 222 s; Lagercrantz, E. Lappische Volksdichtung 5. See- und Skoltelappische Texte des Südlappischen Varangergebiets. SUST 124. Helsinki, 1961, 208 s; Lagercrantz, E. Lappische Volksdichtung 6. Texte aus den See-, Nord-, West- und Südlappischen dialekten. SUST 126. Helsinki, 1963, 222 s.
41. Lagercrantz, E. Entwicklungspsychologische Analyse lappischer Folklore. FFC 138. Helsinki, 1950, 152 s.

42. Lehtiranta, J. Kildinlappische Sprachproben. Gesammelt von Erkki Itkonen, herausgegeben von J. Lehtiranta. SUST 191. Helsinki, 1985, 124 s.

43. Itkonen, E. Lappische Chrestomathie. 1960; Itkonen, E. Suomalais-ugrilaisen kielen- ja historiatutkimuksen alalta.

IDAPOLSETE SOOME-UGRI RAHVASTE PULMALAU- LUDE SÜMBOOLIKAST JA SEOSTEST KOMBESTI- KUGA

Maria Slessarjova. Udmurtia, Glazov

Pulmakombestik ja -laulud moodustavad idapoolsete soome-ugri rahvaste - udmurtide, komide, maride ja mordvalaste - rahvaloomingu hästisäilinud osa. Tänapäeval ei saa me küll rääkida nii ulatusliku tavandi täielikust ja muutumast säilimisest. See püsib elavana, ent lihtsustub ja lüheneb. Maagilised rituaalid transformeeruvad ja omandavad aja jooksul meelelahutusliku iseloomu. Pulmalauludega on natuke teine lugu. Laulude ja vormelite tekstid on traditsioonilisemad ja säilivad paremini. Laul võib kaotada sideme ühe või teise tavandiga, kuid sellele vaatamata käibele jääda. Tavandi ja tavandilaulu tekstide paralleelne vaatlemine aitab mõista laulude mõtet ja rolli.

Eriti laulude poeetilise keele seosed tavandiga on keerulised ja mitmekülgsed. Idapoolsete soome-ugri rahvaste pulmakombestikus võib välja tuua mitu poeetilise keele, eelkõige sümboolika ja tavandi vaheliste seoste tasandit. Osa pulmalaulu kirjeldab vahetult seni funktsioneerivat tavandit. Nende laulude mõte on selge, kujundid arusaadavad, nendega kaasneb rituaalne tegevus. Rituaalne tegevus ja laulmine on toimunud üheaegselt. Selliseid laule esineb rohkesti kõigi idapoolsete soome-ugri rahvaste folklooris. Neis esinev sümboolika on lihtne ja seotud eelkõige pruudi või peigmehe nime tabueeritusega (pruudi kohta kasutatakse sümboolseid nimetusi *marjake, lilleke, tibuke, pardike, kanake*; peigmehe kohta *kull, vend, üksik kurg*). Sümbolite tähendusi on võimalik selgitada hõimurahvaste pulmalaulude ja -kombestiku abil. Osaliselt selgitab *kanakese* tähendust näiteks mordva komme tuua pruudile taiglast tehtud kana